

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.5>

А. М. Авторгов

кандидат юридичних наук,
приватний виконавець виконавчого округу міста Києва

ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА ЧАСТКУ БОРЖНИКА В СТАТУТНОМУ (СКЛАДЕНОМУ) КАПІТАЛІ

Проаналізовано порядок звернення стягнення на частку боржника в статутному (складеному) капіталі. Звернено увагу, що належним об'єктом обороту є саме частка в статутному (складеному) капіталі господарської організації, а не корпоративні права, які не є оборотоздатним об'єктом цивільного права. Проаналізовано особливості звернення стягнення на акції боржника в акціонерному товаристві; звернення стягнення на частку боржника в господарському товаристві; звернення стягнення на частку боржника у повному товаристві; звернення стягнення на частку боржника у командитному товаристві; звернення стягнення на частку боржника у фермерському господарстві; звернення стягнення на частку боржника у приватному підприємстві. Наведено існуючу судову практику щодо звернення стягнення на частку боржника у статутному (складеному) капіталі у виконавчому провадженні. Проаналізовано Моніторингові звіти Міністерства юстиції України за 2020 та за 2021 роки, зокрема результати анкетування держаних та приватних виконавців. Висловлено припущення, що і державні, і приватні виконавці прагнуть звертати стягнення на будь-яке інше майно за його наявності, порядок звернення стягнення на який більш якісно нормативно врегульований. Зроблено висновки, що процедура звернення стягнення у виконавчому провадженні на частку боржника у статутному (складеному) капіталі господарської організації в законодавстві врегульована неналежним чином, що призводить до судових спорів та не сприяє швидкому та ефективному виконанню судових рішень та рішень інших органів, а також висновки, що механізм звернення стягнення на частку боржника в статутному (складеному) капіталі потребує подальшого нормативного вдосконалення, зокрема, шляхом усунення прогалин і неузгодженостей у законах про товариства, про державну реєстрацію юридичних осіб та про виконавче провадження.

Ключові слова: виконавче провадження, виконавець, корпоративне право, статутний (складений) капітал, судова практика, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство, фермерське господарство, приватне підприємство.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження» [1], заходами примусового виконання рішень, зокрема, є звернення стягнення на кошти, на інше майно (майнові права), а також на корпоративні права боржника.

Стан дослідження. Корпоративні права, їхня правова природа, визначення

серед об'єктів цивільних правовідносин та права власності, оборотоздатність є предметом дослідження вчених з цивільного, господарського, корпоративного права (Ю. Є. Атаманова, О. Р. Кібенко, С. С. Кравченко, В. М. Кравчук, І. М. Кучеренко, І. С. Спасибо-Фатеева, В. С. Щербина та ін.); щодо застосування приписів корпоративного законодавства трапля-

ються випадки неоднакового чи неоднозначного застосування. Логічним продовженням є різночитання та розбіжності у поглядах під час звернення стягнення на корпоративні права [2; 3; 4; 5]. Попри наявність низки усталених концепцій та трактувань у юридичній науці та правозастосуванні, багато питань щодо звернення стягнення на частку в статутному капіталі господарського товариства залишаються невирішеними.

Відтак **метою дослідження** є означення наявних проблем щодо звернення стягнення на частку боржника в статутному (складеному) капіталі, а також на підставі емпіричних досліджень, власної практики та напрацьованих конструкцій визначити можливі такі кроки щодо вдосконалення законодавства про виконавче провадження щодо цього об'єкта речових прав.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 96⁻¹ Цивільного кодексу України [6] права учасників юридичних осіб (корпоративні права) – це сукупність правозможностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства. Корпоративні права набуваються особою з моменту набуття права власності на частку (акцію, пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи.

Говорячи про звернення стягнення на корпоративні права боржника, потрібно пам'ятати, що належним об'єктом обороту (продажу, спадкування тощо) є частка у статутному (складеному) капіталі господарської організації. Із набуттям прав на таку частку в особи виникають корпоративні права. Статутний капітал, який є лише засобом бухгалтерського обліку, та самі собою корпоративні права відчужуватися не можуть, адже не є оборотоздатним об'єктом цивільного права.

Звернення стягнення на акції боржника в акціонерному товаристві. Частка учасника акціонерного товариства є акцією, на яку може бути звернуто стягнення за загальною процедурою звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні. Варто зазначити, що, за

вимогами ч. 4 ст. 61 Закону України «Про виконавче провадження», порядок реалізації цінних паперів визначається Національною комісією із цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Міністерством юстиції України. На сьогодні – це «Порядок реалізації на багатосторонньому торговельному майданчику цінних паперів, на які звернено стягнення», затверджений рішенням Національної комісії із цінних паперів та фондового ринку від 25 грудня 2012 р. № 1853 [7]. Процедура звернення стягнення на акції боржника в акціонерному товаристві має достатнє та чітке правове регулювання, і складнощі в цій процедурі у державних та приватних виконавців, як правило, не виникає.

Звернення стягнення на частку боржника в господарському товаристві з обмеженою та додатковою відповідальністю. Більш складною процедурою є звернення стягнення на частку боржника у господарському товаристві. Відповідно до ч.ч. 2 та 3 ст. 22 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [8] виконавець повідомляє товариство про намір звернути стягнення на частку учасника товариства (боржника) та надсилає постанову про накладення арешту на частку. Товариство повинне протягом 30 днів з дня одержання такого повідомлення надати відомості, необхідні для розрахунку вартості частки боржника.

З дня одержання такого повідомлення товариство зобов'язане надавати виконавцю та боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника. Зазначена норма справцює лише в тому випадку, якщо посадовці товариства виявляться законслухняними і добросовісно нададуть виконавцю всі необхідні документи.

Якщо ж цього не станеться, керівнику товариства може загрозувати адміністративна відповідальність за ст. 188⁻¹³ КУпАП («Невиконання законних вимог державного виконавця, приватного виконавця») [9].

Зазначеною статтею передбачено накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів дохо-

дів громадян (850–1 700 грн), що навряд чи можна назвати дієвим інструментарієм примусу.

На практиці доволі часто власником та директором такого товариства є сам боржник, який жодних документів виконавцю надавати не має наміру.

Зважаючи на це, відомості та документи, необхідні для розрахунку вартості частки боржника, виконавцю доводиться здобувати самостійно. Зазначимо, що зібрати повну та достатню інформацію для визначення ринкової вартості частки боржника у статутному капіталі є доволі складним завданням.

Крім того, нормами Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [10] не передбачено внесення суб'єктами реєстрації відомостей у Реєстр юридичних осіб інформації на підставі постанови виконавця про арешт частки боржника у статутному капіталі. Беручи до уваги це, потрібно обов'язково реєструвати обтяження частки в Державному реєстрі рухомого майна, аби унеможливити її відчуження.

Також потрібно звернути увагу і на неможливість збереження майнового стану товариства до дня реалізації частки в тому ж вартісному вигляді, в якому він був на день накладення арешту на частку боржника у статутному капіталі. Закон України «Про виконавче провадження» надає право виконавцю лише накласти арешт на частку боржника, проте в жодному випадку не на майно товариства, в якому боржник має частку. Зважаючи на це, на жаль, товариство жодним чином не обмежено в протиправній можливості здійснювати відчуження майна, виводити кошти з товариства, укладати фраздаторні правочини тощо. Звичайно, надалі такі угоди в судовому порядку можна визнати недійсними, але це може зайняти доволі тривалий час.

Доволі складним питанням є і оформлення покупцем своїх прав як учасника товариства (на підставі придбання частки в статутному капіталі боржника), адже Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» не містить

чіткої підстави для здійснення такої реєстрації, в переліку документів відсутній документ «акт про проведені електронні торги» (ч. 5 ст. 17).

Звернення стягнення на частку боржника в повному товаристві. Відповідно до ст. 131 Цивільного кодексу України звернення стягнення на частину майна повного товариства, пропорційну частці учасника товариства у складеному капіталі допускається тільки в разі недостатності іншого майна для задоволення вимог кредиторів. У разі недостатності майна учасника повного товариства для виконання його зобов'язань перед кредиторами вони можуть вимагати у встановленому порядку виділу частини майна повного товариства, пропорційної частці учасника-боржника у складеному капіталі товариства.

Звернення стягнення на частку боржника в командитному товаристві. Відповідно до ч. 3 ст. 133 Цивільного кодексу України до командитного товариства застосовуються положення про повне товариство, якщо інше не встановлено цим Кодексом, іншим законом. Таким чином, можна дійти до висновку, що звернення стягнення на частку боржника в командитному товаристві можливе у порядку, передбаченому для повного товариства.

Звернення стягнення на частку боржника у фермерському господарстві. Незважаючи на те, що Законом України «Про фермерське господарство» не визначено порядку та механізму звернення стягнення на частку (частину частки) члена такого господарства, на допомогу приходить судова практика.

Спочатку Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у Постанові від 23 квітня 2021 р. у справі № 340/2214/19 [11] обережно висловився щодо можливості арешту частки, зазначивши про те, що, зважаючи на наявність у боржника корпоративних прав, державним виконавцем правомірно застосовано такий захід процесуального впливу, як арешт його корпоративних прав. Водночас невизначеність у Законі України «Про виконавче провадження» від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII порядку та меха-

нізму накладення арешту на корпоративні права фермерського господарства, а також неурегульованість процедури звернення стягнення на корпоративні права члена фермерського господарства Законом України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. № 973-IV, не може бути перешкодою для застосування такого заходу процесуального примусу, оскільки, зважаючи на правову сутність корпоративних прав (їх майновий аспект), підлягають застосуванню приписи ч. 1 ст. 48, ч.ч. 1, 2 ст. 56 Закону № 1404.

У подальшому вже Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду у постанові від 07 жовтня 2021 р. у справі № 922/3059/16 [12] дійшов до таких висновків.

Режим спільної сумісної власності подружжя поширюється і на частку в статутному (складеному) капіталі фермерського господарства. Тому стягнення на частку у фермерському господарстві відбувається за аналогією зі стягненням частки в ТОВ.

Частка у статутному капіталі фермерського господарства має обмежену оборотоздатність, а звернення стягнення на частку боржника у статутному (складеному) капіталі фермерського господарства (в якому частка належить декільком особам – членам сім'ї) реалізовується так:

- за наявності згоди іншого(-их) співвласника(-ів) на визнання за ним(-ми) права на частку в статутному (складеному) капіталі фермерського господарства звернення стягнення на таку частку здійснюється у порядку, встановленому статтею 366 ЦК України, з дотриманням переважного права співвласника, передбаченого статтею 362 ЦК України, на придбання частки;

- у разі відмови іншого(-их) співвласника(-ів) від придбання частки боржника у статутному (складеному) капіталі фермерського господарства – звернення стягнення на таку частку здійснюється за аналогією зі ст. 131 ЦК України.

Таким чином, незважаючи на відсутність законодавчо визначеного чіткого порядку реалізації частки боржника у статутному капіталі фермерського господарства, таке стягнення можливе.

Звернення стягнення на частку боржника у приватному підприємстві.

Визначення поняття приватного підприємства дає Господарський кодекс України [13]. Відповідно до ч. 1 ст. 113 ГК України, приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи. Ч. 2 ст. 113 ГК України говорить про те, що порядок організації та діяльності приватних підприємств визначається цим Кодексом та іншими законами.

Водночас закон, який регулює порядок створення та діяльності приватних підприємств, відсутній. Відповідно відсутній і порядок звернення стягнення на частку боржника в приватному підприємстві.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 29 червня 2021 р. у справі № 916/2813/18 [14] дійшла, зокрема, таких висновків:

Відповідно до ч. 1 ст. 84 ЦК України товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи чи сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання, що діють з метою одержання прибутку. Отже, якщо приватне підприємство створене для ведення підприємницької діяльності й розподілу прибутку між учасниками (засновниками), то таке приватне підприємство є підприємницьким товариством. Встановлення виду підприємницького товариства, до якого належить приватне підприємство, а саме, що приватне підприємство є господарським товариством (зокрема, товариством з обмеженою або додатковою відповідальністю) або кооперативом (зокрема, сільськогосподарським кооперативом, сільськогосподарським кооперативним

об'єднанням), у кожному конкретному випадку зумовлюватиме застосування до спірних правовідносин відповідного законодавства, зокрема законів України: «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію».

У справі, яка розглядалась, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що ПП «Н.» у цій справі є товариством з обмеженою відповідальністю.

Таким чином, вбачається, що при зверненні стягнення на частку боржника у приватному підприємстві необхідно на підставі статутних документів встановити вид підприємницького товариства, до якого належить приватне підприємство і, залежно від цього, керуватися тією чи тією процедурою звернення стягнення на частку боржника в ньому.

Висновки і пропозиції. Моніторинговий звіт Міністерства юстиції України за 2020 рік [15] інформує, що під час проведення анкетування державним і приватним виконавцям ставилось питання: «На якому етапі при зверненні стягнення на частку боржника – учасника товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю, наскільки їм відомо, виникають труднощі правозастосування та/або який з етапів для його вдосконалення потребує додаткової уваги законодавця?»

Більшість фахівців відповіли, що на практиці їм не доводилось застосовувати механізм звернення стягнення на корпоративні права (40,4% опитаних) та складно відповісти (28,4% виконавців). З тих виконавців, яким довелось застосовувати такий механізм, надали 292 відповіді, що уваги законодавця потребують етап виявлення частки боржника у статутному капіталі товариства; 313 відповідей – арешт і розрахунок вартості частки; 191 відповідь – реалізація на аукціоні; 169 відповідей – передача стягувачу нереалізованої на торгах частки в рахунок погашення боргу; 201 відповідь – державна реєстрація переходу права власності на частку; 198 відповідей – розрахунок і передача частки покупцю.

На думку авторів моніторингу, більшість відповідей про те, що виконавцям

на практиці не доводилось застосовувати механізм звернення стягнення на корпоративні права, та складнощі з відповіддю, що виникли у виконавців, свідчить про те, що такий механізм потребує подальшого нормативного вдосконалення, зокрема, шляхом усунення прогалин і неузгодженостей у законах про товариства, про державну реєстрацію юридичних осіб та про виконавче провадження.

Моніторинговий звіт Міністерства юстиції України за 2021 рік [16] інформує, що на питання «Чи потребує законодавчого врегулювання порядок реалізації частки боржника у складеному капіталі фермерського господарства у виконавчому провадженні?» 55,5% респондентів відповіли ствердно.

Звернувшись до Єдиного державного реєстру судових рішень, можна констатувати, що процедура звернення стягнення у виконавчому провадженні на частку боржника у статутному (складеному) капіталі господарської організації нерідко є об'єктом судового оскарження.

Тому візьмемо на себе сміливість констатувати, що і державні, і приватні виконавці прагнуть звертати стягнення на будь-яке інше майно за його наявності, порядок звернення стягнення на який більш якісно нормативно врегульований.

Вбачається, що процедура звернення стягнення у виконавчому провадженні на частку боржника у статутному (складеному) капіталі господарської організації в законодавстві врегульована неналежним чином, що призводить до судових спорів та не сприяє швидкому та ефективному виконанню судових рішень та рішень інших органів.

Конституційний Суд України у Рішенні від 15 травня 2019 р. № 2-р(II)/2019 зазначив, що позитивний обов'язок держави щодо забезпечення виконання судового рішення передбачає створення належних національних організаційно-правових механізмів реалізації права на виконання судового рішення, здатних гарантувати здійснення цього права та обов'язковість судових рішень, які набрали законної сили, що неможливо без їх повного та своєчасного виконання [17].

Таким чином, можна констатувати, що існуючі механізми звернення стягнення на частку боржника у статутному (складеному) капіталі корпоративного утворення не є повною мірою ефективними.

Список використаної літератури:

1. Про виконавче провадження. Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
2. Корпоративне право / за заг. ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенко. 2-е вид. Київ : АртЕк, 2018. 400 с.
3. Пелипенко О. С. Правова характеристика корпоративних прав як предмет застави. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 171–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_8_30.
4. Січевлюк В. А. Процедура звернення стягнення на заставлені корпоративні права у договірному (позасудовому) порядку. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2010. Вип. 6 (1). С. 41–51. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rvuk_2010_6%281%29_9.
5. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретикоправові аспекти. Одеса : Фенікс, 2018. 662 с.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
7. Про затвердження Порядку реалізації на багатосторонньому торговельному майданчику цінних паперів, на які звернено стягнення. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 25.12.2012 р. № 1853. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0159-13>.
8. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 23.04.2021 р. у справі № 340/2214/19 за позовом ФГ «Віра» до ГТЮУ у Кіровоградській області, Управління ДВС ГТЮУ у Кіровоградській області про визнання протиправною та скасування постанови, зобов'язання вчинити дії. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96498277>.
12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07.10.2021 р. у справі № 922/3059/16 за заявою ТОВ «Спектр-Агро» до фізичної особи-підприємця Довженка О. С. про визнання банкрутом. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102735520>.
13. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.06.2021 р. у справі № 916/2813/18 за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3, ОСОБА_4 про визнання договору дарування недійсним. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98531899>.
15. Звіт про результати моніторингу впровадження та аналізу ефективності прийнятих нормативно-правових актів 2020. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/files/genera/2021/01/19/20210119145116-22.pdf>.
16. Моніторинговий звіт за 2021 рік / відпов. ред. О. М. Олійник ; Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції. Київ, 2022. 661 с. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/files/genera/2022/01/26/20220126163347-81.pdf>.
17. Рішення Конституційного Суду України від 15.05.2019 р. № 2-п(II)/2019 у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) поло-

жень частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо забезпечення державою вико-

нання судового рішення). Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2716>.

Avtorgov A. The debt enforcement on the debtor's share in the statutory fund

The procedure for the debt enforcement on the debtor's share in the statutory fund has been analysed. Attention is drawn to the fact that the proper object of turnover is precisely the share in the statutory fund of the legal entity, and not corporate rights, which are not negotiable objects of civil law. The features of the debt enforcement on the debtor's shares in a joint-stock company are analysed; the debt enforcement on the debtor's share in the business partnership; the debt enforcement on the debtor's share in the general partnership; the debt enforcement on the debtor's share in the limited partnership; the debt enforcement on the debtor's share in the farm; the debt enforcement on the debtor's share in a private enterprise. The existing judicial practice regarding the enforcement of the debtor's share in the statutory fund in executive proceedings is given. The monitoring reports of the Ministry of Justice of Ukraine for 2020 and 2021 were analysed, in particular the results of the questionnaire of state and private executors. It has been suggested that both state and private executors prefer to foreclose on any other property if it exists because the procedure for debt enforcement is more qualitatively regulated. Conclusions were made that the procedure for enforcement proceedings against the debtor's share in the statutory fund of the legal entity is improperly regulated in the legislation, which leads to litigation and does not contribute to the quick and effective enforcement of court decisions and decisions of other bodies. As well as conclusions that the mechanism of the debt enforcement on the debtor's share in the statutory fund needs further regulatory improvement, in particular by eliminating gaps and inconsistencies in the laws on companies, state registration of legal entities, and enforcement proceedings.

Key words: *enforcement proceedings, executor, corporate law, statutory fund, case law, joint-stock company, limited liability company, general partnership, limited partnership, farming, private enterprise.*